

Οι Εφαρμογές της Φωτιάς στη Θήρα (Σαντορίνη) της Εποχής του Χαλκού

Χρ. Γ. Ντούμας
Ομότιμος Καθηγητής
του Πανεπιστημίου Αθηνών

Ο μύθος της φωτιάς, λέγει ο Βρετανός μελετητής του αρχαίου ελληνικού κόσμου G. Thompson, «είναι ένα από τα πιο επαναστατικά βήματα προς την πρόοδο της υλικής τεχνικής»¹. Σύμφωνα με τη διδασκαλία του προσωκρατικού φιλοσόφου από την Έφεσο, του Ηράκλειτου, η παγκόσμια αρμονία και τάξη δεν είναι παρά η αιώνια ζωντανή φωτιά που ανάβει και σβύνει σύμφωνα με ορισμένους κανόνες. Είναι πρωτογενής ύλη που μετασχηματίζεται σε άπειρες καταστάσεις, από τις οποίες προκύπτει η μεγάλη ποικιλία των όντων². Στη θεωρία αυτή προφανώς βρίσκεται συσσωρευμένη η εμπειρία του ανθρώπου που επί εκατομμύρια χρόνια παρακολουθεί και εξετάζει το φαινόμενο που λέγεται φωτιά και αναζητεί ερμηνείες γι' αυτό. Πυρκαϊές από εκρήξεις ηφαιστειών, από πτώση κεραυνών ή από αυταναφλέξεις προκαλούσαν δέος στον άνθρωπο που ένιωσε ανήμπορος να τις θέσει υπό τον έλεγχό του. Έτσι μπορεί να εξηγηθεί γιατί στη φωτιά έχουν αποδοθεί θεϊκές ιδιότητες σχεδόν από όλες τις μυθολογίες του κόσμου. Και χρειάστηκε να περάσουν εκατομμύρια χρόνια, ώσπου ο άνθρωπος να την θέσει υπό τον πλήρη έλεγχό του.

Τη μακρά διαδικασία και τα στάδια κατάκτησης των ιδιοτήτων της φωτιάς από τον άνθρωπο σήμερα μπορούμε να ανιχνεύσουμε χάρη στις προόδους της αρχαιολογικής έρευνας, η οποία μας αποκαλύπτει τις ποικίλες εφαρμογές της πυροτεχνολογίας στις διάφορες φάσεις της ιστορίας της ανθρωπότητας. Ας δούμε, λοιπόν, μέσα από το φακό της αρχαιολογίας, ποιές από τις εφαρμογές αυτές μπορούμε να ανιχνεύσουμε στην προϊστορική πόλη του Ακρωτηρίου στη Θήρα.

Ως γνωστόν, η Θήρα έχοντας διανύσει διαδρομή τριών τουλάχιστον χιλιετιών βρισκόταν σε αρκετά υψηλή πολιτισμική βαθμίδα λίγο πριν τον ενταφιασμό της κάτω από ηφαιστειακή σποδό στις αρχές της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, στα μέσα περίπου του 17^{ου} αιώνα π.Χ.³ Επομένως είναι φυσικό να αναμένει κανείς πολλές και ποικίλες εφαρμογές της πυροτεχνολογίας από την θηραϊκή κοινωνία. Οι ως τώρα αρχαιολογικές μαρτυρίες και οι ενδείξεις μας οδηγούν στη διάκριση τριών περιοχών, όπου εντοπίζονται χρήσεις της φωτιάς. Μία περιοχή είναι το σπίτι, η κατοικία. Μία δεύτερη περιοχή αποτελούν οι ποικίλες οικονομικές δραστηριότητες και μία τρίτη καλύπτει τον ιδεολογικό τομέα.

A. Οικιακές χρήσεις

Οι ανασκαφικές εργασίες για την διάνοιξη των φρεάτων θεμελίωσης των στύλων για το νέο στέγαστρο έδωσαν την ευκαιρία να ερευνηθεί συστηματικά η στρωματογραφία του οικισμού και να αντληθούν πληροφορίες για όλες τις περιόδους της ιστορίας του. Όσο κι αν ο χαρακτήρας των πληροφοριών αυτών είναι αποσπασματικός, βοηθεί, ωστόσο, να φωτιστούν αρκετές πτυχές

¹ G. Thompson, *Αισχύλος και Αθήναι*, Αθήνα 1954, 359.

² Ι. Θεοδωρακόπουλος, *Η αρχή της επιστήμης και της φιλοσοφίας. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Έκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1971, 432.

³ Ακολουθώντας τα δεδομένα των χρονολογήσεων με τη βοήθεια των φυσικών επιστημών (ραδιοχρονολογήσεις, δένδροχρονολογήσεις, παγοχρονολογήσεις) στην ανακοίνωση αυτή χρησιμοποιείται η υψηλή χρονολόγηση.

του βίου των κατοίκων του Ακρωτηρίου κυρίως κατά την Πρώιμη και Μέση Εποχή του Χαλκού. Όσον αφορά δε στις οικιακές χρήσεις της φωτιάς, μόνιμες κατασκευές και κινητά αντικείμενα αποτελούν τις βασικές αρχαιολογικές μαρτυρίες, τις οποίες θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε.

A1. Μόνιμες κατασκευές.

Από τα στρώματα της πρωτοκυκλαδικής περιόδου (3^η χιλιετία π.Χ.) προέρχονται θραύσματα πήλινων σκευών, τα οποία εκ πρώτης όψεως μπορούν να εκληφθούν ως αβαθείς κυκλικές λεκάνες, χωρίς έδραση, με ευρύ λοξό περιχέλιωμα συνολικής διαμέτρου περίπου 0,60μ. (εικ. 1). Το περιχέλιωμα αυτό διακόπτεται δημιουργώντας ένα είδος πλατειάς εκροής. Το πάχος των τοιχωμάτων τους δεν υπερβαίνει το ένα εκατοστόμετρο. Ολόκληρη η εσωτερική επιφάνεια του σκεύους και το περιχέλιωμα έχουν υποστεί λείανση. Αντιθέτως, αδρή, χωρίς κενά ίχνος λείανσης, παραμένει η εξωτερική επιφάνεια του κυρτού πυθμένα (εικ. 2). Ίχνη φωτιάς άνισα κατανομημένα παρατηρούνται μόνο στο εσωτερικό του σκεύους. Η λείανση και τα ίχνη φωτιάς στο εσωτερικό καθώς επίσης η αδρή εξωτερική επιφάνεια του σκεύους μας οδηγούν στην ερμηνεία του ως εστίας. Πρόκειται δηλαδή για την επίστρωση κοιλότητας στο έδαφος με παχιά στρώση πηλού. Η διαμόρφωση χείλους που εξέιχε λοξά επάνω από το έδαφος εμπόδιζε τη διασπορά της φωτιάς. Ίσως ορισμένες από τις τεχνητές κοιλότητες, που έχουν εντοπιστεί στην επιφάνεια του πυροκλαστικού βράχου καθ' όλην την έκταση του οικισμού⁴, να είχαν λειτουργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο ως εστίες.

Ανάμεσα στα αποσπασματικούς αποκαλυφθέντα λείψανα ερειπίων της Μεσοκυκλαδικής περιόδου εντοπίστηκαν και κατασκευές με δύο παράλληλα τοιχία και με έντονα ίχνη φωτιάς ανάμεσά τους. Πρόκειται μάλλον για εστίες, όπου τα τοιχία λειτουργούσαν ως κρατευτές που υποβάσταζαν το μαγειρικό σκεύος ή εργαλείο (εικ. 3).

Η εικόνα από την Ύστεροκυκλαδική πόλη είναι σαφέστερη, όσον αφορά στις μόνιμες κατασκευές που έχουν σχέση με την οικιακή χρήση της φωτιάς. Σχεδόν σε καθένα από τα ερευνημένα κτίρια ιδιωτικού χαρακτήρα εντοπίστηκε τετράπλευρη χαμηλή εξέδρα κατά κανόνα σε χώρο πλησίον της εισόδου του κτιρίου και άμεσα συνδεδεμένο με αυτήν. Είναι κτισμένη με ακατέργαστους πλακοειδείς λίθους και πηλό, με τον οποίο φαίνεται πως ήταν επιχρισμένη και η άνω επιφάνεια της εξέδρας. Τα έντονα ίχνη καύσης στον πηλό της άνω επιφάνειας και η παρουσία στάχτης και ξυλανθράκων επάνω ή γύρω από την εξέδρα αποτελούν ισχυρές, κατά τη γνώμη μου, ενδείξεις για την ερμηνεία της κατασκευής αυτής ως εστίας. Άμεσα συνδεδεμένη με την εστία είναι η παρουσία ανοικτού πήλινου ή λίθινου σκεύους, μετρίου σχετικά μεγέθους, εν μέρει βυθισμένου στο έδαφος (εικ. 4). Το σκεύος αυτό φαίνεται ότι λειτουργούσε ως πυροσβεστικό σημείο είτε για το σβύσιμο των ξυλανθράκων και την εξοικονόμηση καύσιμης ύλης είτε για την πρόληψη πυρκαϊάς⁵. Πάντως έχουν βρεθεί κάρβουνα φυλαγμένα μακριά από την εστία.

Όσον αφορά στη χρήση των εστιών αυτών νομίζω ότι θα πρέπει να αποκλεισθεί ο ρόλος τους ως θερμαντικών μέσων. Από τη θέση τους στο ισόγειο, όπου συνήθως βρίσκονται και οι κατ' εξοχήν αποθηκευτικοί χώροι του σπιτιού, δεν θα μπορούσαν εύκολα να θερμάνουν τα διαμερίσματα του ορόφου χωρίς υπερβολικά μεγάλη κατανάλωση καύσιμης ύλης. Θα μπορούσαν, ωστόσο, να χρησιμεύουν για το άναμμα ξυλανθράκων για θέρμανση μέσω φορητών πυραύλων (μαγκαλιών). Συχνά οι εστίες αυτές βρίσκονται σε στενή συνάφεια με κατασκευές ή εργαλεία που είχαν σχεδιαστεί για την επεξεργασία τροφίμων, όπως π.χ. λίθινα γουδιά, μολόπετρες κ.τ.ό. Αυτό συνηγορεί με την ερμηνεία τους ως μαγειρικών εστιών, αν και, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, μαγειρικά σκεύη δεν βρέθηκαν σε άμεση συνάφεια μ' αυτές.

⁴ Πρβλ. Χρ. Ντούμας, Ανασκαφή Ακρωτηρίου Θήρας, ΠΑΕ 1999, 195 (Φρέαρ 73), 196 (Φρέαρ 78).

⁵ Τυπικά παραδείγματα εστίας αυτού του τύπου έχουν βρεθεί στο δωμάτιο Α1 Τομέα Α και στο ισόγειο του δωματίου Δ1 του Συγκροτήματος Δ.

Εικ. 1. Προτοκυκλαδική εστία (εσωτ. επιφάνεια)

Εικ. 2. Προτοκυκλαδική εστία (εξωτ. επιφάνεια)

Εικ. 3. Κτιστή Μεσοκυκλαδική εστία

Εικ. 4. Υστεροκυκλαδική Ι συγκρότημα εστίας στο ισόγειο δωμάτιο Δ1

A2. Κινητά ανικείμενα

Η παρασκευή τροφής, ο φωτισμός και η θέρμανση είναι ανάγκες, για την κάλυψη των οποίων η χρήση της φωτιάς με ειδικά σχεδιασμένα σκεύη ή εργαλεία είναι προφανής.

Παρασκευή τροφής

Η *χύτρα*, η *φορητή* εστία, η *φορητή* (ψηστήρα), ο *φορητός κλίβανος* (φούρνος), οι *κρατευτές οβελών* είναι τα συνήθη μέσα που απαντούν στο Ακρωτήριο και μπορούν να σχετιστούν με την παρασκευή τροφής σε συνδυασμό με τη φωτιά.

Αν και ολόκληρο σκεύος πρωτοκυκλαδικής *χύτρας* δεν έχει ακόμη βρεθεί, νομίζω ότι το σχήμα της μπορεί να αποκατασταθεί με αρκετή βεβαιότητα από το πλήθος των οστράκων που ανήκουν σε χονδροειδή κεραμική της περιόδου. Πρόκειται δηλαδή για ευρύστομο σφαιροειδές σκεύος χωρίς έδραση, το οποίο προφανώς υποβασταζόταν από μόνιμες κατασκευές ή πρόχειρα υποστηρίγματα, ακόμη και πέτρες. Το είδος αυτό της άποδης χύτρας φαίνεται συνέχισε να χρησιμοποιείται και κατά την Μεσοκυκλαδική περίοδο και φαίνεται ότι οι σταθερές εστίες με δύο παράλληλα τοιχία διευκόλυναν τη χρήση των σκευών αυτών. Σημαντικά εξελιγμένος είναι ο τύπος της χύτρας που δεσπόζει από την αρχή κιόλας της Υστεροκυκλαδικής περιόδου. Πρόκειται για τριποδικό σκεύος που με αφθονία και σε μεγάλη ποικιλία απαντά σε όλα σχεδόν τα κτίρια του Ακρωτηρίου (εικ. 5).

Η τριποδική χύτρα, γνωστή στο βόρειο Αιγαίο από την αρχή της Πρωτοχαλκής περιόδου, στο νότο αποτελεί νεωτερισμό της Ύστερης Εποχής του Χαλκού και μπορεί να υποδηλώνει και αλλαγή στις διαιτητικές συνήθειες: περισσότερα βραστά φαγητά⁶. Από αναλύσεις που έχουν γίνει σε υστεροκυκλαδικές τριποδικές χύτρες διαπιστώθηκε ότι ο πηλός τους περιέχει σημαντική ποσότητα μαρμαρυγία (μίκας) που τις καθιστούσε πιο ανθεκτικές στη φωτιά. Αξίζει ίσως να αναφέρουμε ότι χρωματογραφικές αναλύσεις έδειξαν την παρουσία καταλοίπων λίπους πλησιέστερα στο χείλος του σκεύους και όχι χαμηλά. Τριποδικές χύτρες κατά την Υστεροκυκλαδική περίοδο απαντούν και σε μπρούντζο (εικ. 6).

Φορητές εστίες έχουν βρεθεί μόνο σε μεσοκυκλαδικές συνάφειες. Πρόκειται για ευμεγέθη επιμήκη πήλινα σκεύη με ταπεινό περιχειλίσμα στην περιφέρεια, διακοπτόμενο στη μια στενή πλευρά. Η πλευρά αυτή προφανώς αποτελούσε το εμπρόσθιο τμήμα της εστίας, από όπου ήταν δυνατός ο καθαρισμός της από τα υποπροϊόντα της φωτιάς (εικ. 7).

Το κοίλο πήλινο κυλινδρικό τριποδικό σκεύος, που προέρχεται επίσης μόνο από υστεροκυκλαδικές συνάφειες είναι προφανώς ένα είδος **φορητού κλιβάνου** (φούρνου). Διαθέτει άνοιγμα στην μεταξύ δύο ποδιών κατακόρυφη παρειά του και απαντά με δύο παραλλαγές. Στη μία παραλλαγή και η άνω επιφάνεια είναι σύμφυτη με το υπόλοιπο σκεύος (εικ. 8), ενώ στην άλλη το άνω μέρος είναι ανοικτό καλυπτόμενο με κινητό σκέπασμα, για την υποδοχή του οποίου υπάρχει σχετική αναθύρωση (εικ. 9). Το θυραίο άνοιγμα κλεινόταν με πλάκα, προφανώς πήλινη, συγκρατούμενη με ράβδο που διερχόταν από τις κατακόρυφες λαβές εκατέρωθεν του ανοίγματος⁷. Τα σκεύη αυτά καθιστούσαν δυνατή την όπτηση φαγητού με φωτιά επάνω και κάτω από το σκεύος. Τό σκέπασμα δε της δεύτερης παραλλαγής επέτρεπε τον έλεγχο της όπτησης και εκ των άνω.

Δεν χωρεί αμφιβολία ότι τα πήλινα επιμήκη πλακοειδή αντικείμενα αντικείμενα με εγκοπές στη μία των μακρών πλευρών τους είναι κρατευτές οβελών. Συνήθως βρίσκονται κατά ζεύγη, έχουν επαρκή ευστάθεια και διαθέτουν από μία ή δύο βροχοειδείς λαβές στην εξωτερική παρειά τους (εικ. 10)⁸. Σε μία περίτεχνη παραλλαγή, όπου το εμπρόσθιο άκρο του κρατευτή απολήγει

⁶ Chr. Doumas, *Thera, Pompeii of the Ancient Aegean*. Thames and Hudson, London 1983, 111 fig. 15f.

⁷ Ο.π. πίν. 46.

⁸ Ο.π. πίν. 64.

Εικ. 5. Υστεροκυκλαδική I τριποδική χύτρα πήλινη

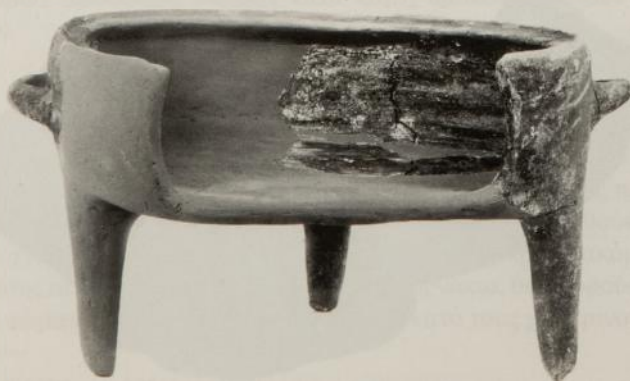
Εικ. 6. Υστεροκυκλαδική I τριποδική χύτρα μπρούντζινη

Εικ. 7. Μεσοκυκλαδική φορητή εστία

Εικ. 8. Υπεροκυκλαδικός Ι φορητός φούρνος

Εικ. 9. Υπεροκυκλαδικός Ι φορητός φούρνος με σκέπασμα

Εικ. 10. Ζεύγος Υστεροκυκλαδικών Ι κραυτευτών

Εικ. 11. Υστεροκυκλαδικός Ι κραυτευτής (πλάγια όψη)

Εικ. 12. Μεσοκυκλαδικό λυχνάρι

σε κεφαλή κριού, σειρά οπών κατά μήκος της βάσης επιβεβαιώνει την λειτουργία των αντικειμένων αυτών ως κρατευτών: οι οπές επιτρέπουν τον αερισμό και συνεπώς τη διατήρηση της φωτιάς κατά τη διάρκεια της χρήσης τους (εικ. 11)⁹.

Φωτισμός

Αν και δεν έχουμε καμιά ένδειξη, την χρησιμοποίηση ρητινούχων δαδίων για φωτιστικές ανάγκες δεν μπορούμε να την αποκλείσουμε, αφού ανάμεσα στα ξύλα που έχουν ανιχνευθεί στο Ακρωτήρι περιλαμβάνεται και το πεύκο. Από την ως τώρα μελέτη των πρωτοκυκλαδικών ευρημάτων δεν έχει προκύψει κανένα ιδιαίτερο σκεύος που θα μπορούσε με βεβαιότητα να θεωρηθεί ως λύχνος. Ωστόσο, σημαντικός είναι ο αριθμός των μικρών λυχναριών που προέρχονται από μεσοκυκλαδικές συνάψεις. Προέρχονται από τα βαθύτερα στρώματα του οικισμού, από τα οποία η επεξεργασία των ευρημάτων, βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Πρόκειται για ρηγά κωθονοειδή πήλινα σκεύη, των οποίων το εσωστρεφές χείλος σε ένα σημείο του ανοίγει προς τα έξω διαμορφώνοντας μύξα. Χαρακτηριστικό των λυχναριών αυτών είναι η πλατειά βάση τους (εικ. 12).

Πολλοί και σε αξιόλογη ποικιλία τύπων και παραλλαγών είναι οι λύχνοι, που προέρχονται από την Υστεροκυκλαδική φάση της πόλης του Ακρωτηρίου. Οι λύχνοι αυτοί -πήλινοι, λίθινοι ή μπρούντζινοι- μπορούν να διακριθούν σε φορητούς και σε επιτραπέζιους. Οι φορητοί λύχνοι έχουν γενικά το σχήμα μικρής φιάλης εφοδιασμένης με λαβή, απέναντι στην οποία διαμορφώνεται η μύξα για το φυτίλι¹⁰. Απαντούν σε πηλό (εικ. 13), σε πέτρα (εικ. 14) και σπανιότερα σε μπρούντζο (εικ. 15).

Ως επιτραπέζιους χαρακτηρίζουμε τους λύχνους εκείνους που είναι πολύ μεγαλύτερων διαστάσεων, διαθέτουν ψηλό ή χαμηλό πόδι και στο περιχέλωμά τους διαμορφώνονται τουλάχιστον δύο μύξες. Αυτού του είδους δίφωτες λυχνίες απαντούν συνήθως σε πέτρα (εικ. 16) αλλά και, λιγότερο, σε πηλό (εικ. 17). Κατά κανόνα οι πέτρινοι επιτραπέζιοι λύχνοι είναι εισηγμένοι από την Κρήτη και καμιά φορά διαθέτουν περίτεχνη διακόσμηση (εικ. 18).

Όσον αφορά στην καύσιμη ύλη που χρησιμοποιούταν για τις φωτιστικές ανάγκες των κατοίκων του Ακρωτηρίου, τίποτε δεν μπορεί να λεχθεί με απόλυτη βεβαιότητα, αφού συστηματικές αναλύσεις για το θέμα αυτό δεν έχουν συντελεσθεί. Από τα κατάλοιπα, ωστόσο, πανίδας και χλωρίδας θα μπορούσε να υποθέσει κανείς τη χρήση λίπους, κεριού και λαδιού. Η σταδιακή αύξηση του αριθμού και της ποικιλίας των λύχνων με μύξα από την Μεσοκυκλαδική περίοδο και εξής θα μπορούσε να υποδηλώνει την αντίστοιχη διάδοση της ελαιοκαλλιέργειας και συνακόλουθα την αύξηση της παραγωγής λαδιού. Άλλωστε η παραγωγή αυτή τεκμηριώνεται άμεσα μεν από την συχνή παρουσία θρυμματισμένων ελαιοπυρήνων, έμμεσα δε από την αφθονία ψευδοστόμων αμφορέων, σκευών κατά κοινή ομολογία ειδικών για την μεταφορά κρασιού και λαδιού.

Θέρμανση

Ειδικά σκεύη που θα μπορούσαν να ερμηνευθούν αποκλειστικά ως θερμαντικά πύραυλα (μαγκάλια) δεν φαίνεται να έχουν βρεθεί ως τώρα. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει αναγκαστικά και απουσία της δυνατότητας θέρμανσης των σπιτιών ειδικά κατά τις ψυχρές ημέρες του χειμώνα. Γιατί αναμμένα κάρβουνα για το σκοπό αυτό θα μπορούσαν να μεταφερθούν στα δωμάτια μέσα σε άλλα σκεύη ανοιχτά, όπως οι φορητές εστίες και οι μεγάλες χύτρες ή ακόμη και όστρακα από μεγάλα αγγεία. Επίσης οι φορητοί κλίβανοι, τα μικρά φουρνάκια, θα μπορούσαν να λειτουργούν και ως θερμαντικά σώματα μέσα στα δωμάτια ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες. Πάντως η

⁹ Χρ. Ντούμας, ΠΑΕ 1999 πίν. 105

¹⁰ Chr. Doumas, ό.π. (σημ. 6), πίν. 43

Εικ. 13. Υστεροκυκλαδικός Ι φορητός λύχνος πήλινος

Εικ. 14. Υστεροκυκλαδικός Ι φορητός λύχνος λίθινος

Εικ. 15. Υστεροκυκλαδικός Ι φορητός λύχνος μπρούντζινος

Εικ. 16. Υστεροκυκλαδικός Ι επιτραπέζιος λύχνος λίθινος (ψηλός)

Εικ. 17. Υστεροκυκλαδικός Ι επιτραπέζιος λύχνος πήλινος

Εικ. 18. Υστεροκυκλαδικός I επιτραπέζιος λύχνος λίθινος με διακόσμηση (χαμηλός)

απουσία ειδικών σκευών για θερμαντικούς σκοπούς, ίσως είναι ενδεικτική του ήπιου κλίματος: οι περιβαλλοντικές συνθήκες δεν φαίνεται να υπήρξαν και τόσο πιεστικές προς αυτή την κατεύθυνση.

B. Οικονομικές δραστηριότητες

Πολλές είναι οι δραστηριότητες που άμεσα ή έμμεσα εμπλέκουν τη φωτιά και για τις οποίες έχουμε ενδείξεις ή μαρτυρίες. Στις δραστηριότητες αυτές εντάσσονται η κεραμουργία, η μεταλλουργία, η ασβεστοποιία, η κατεργασία υφασμάτων, η μελισσοκομία, η ξυλουργική.

B1. Κεραμουργία

Εργαστήρια αγγειοπλαστικής ή κεραμικοί κλίβανοι δεν έχουν ακόμη εντοπιστεί στο Ακρωτήρι. Δεν πρέπει, ωστόσο, να αγνοείται το γεγονός ότι η ανασκαπτόμενη περιοχή αντιστοιχεί σε κεντρικό τμήμα της πόλης, όπου τέτοια εργαστήρια και εγκαταστάσεις δεν αναμένονται. Οι τεράστιες ποσότητες κεραμικών σκευών που αναδύονται μέσα από τα ερείπια σε εντυπωσιακή ποικιλία σχημάτων και μεγεθών διαθέτουν τεχνικά χαρακτηριστικά που σαφώς τα διακρίνουν από τις παραγωγές άλλων κεραμικών εργαστηρίων του Αιγαίου. Επιπροσθέτως, η τυποποίηση σχημάτων, μεγεθών και διακόσμησης που παρατηρείται στα αγγεία, αποκαλύπτει μαζική παραγωγή, στην οποία θα πρέπει να εμπλεκόταν σημαντικό τμήμα του πληθυσμού. Εκτός των πηλίνων σκευών για οικιακές χρήσεις, τα θηραϊκά κεραμικά εργαστήρια εκάλυπταν και ανάγκες άλλων τομέων, όπως παραδείγματος χάριν η αρχιτεκτονική, η υφαντουργία, ενδεχομένως η μελισσοκομία, η επεξεργασία αρωματικών βοτάνων κ.ά.

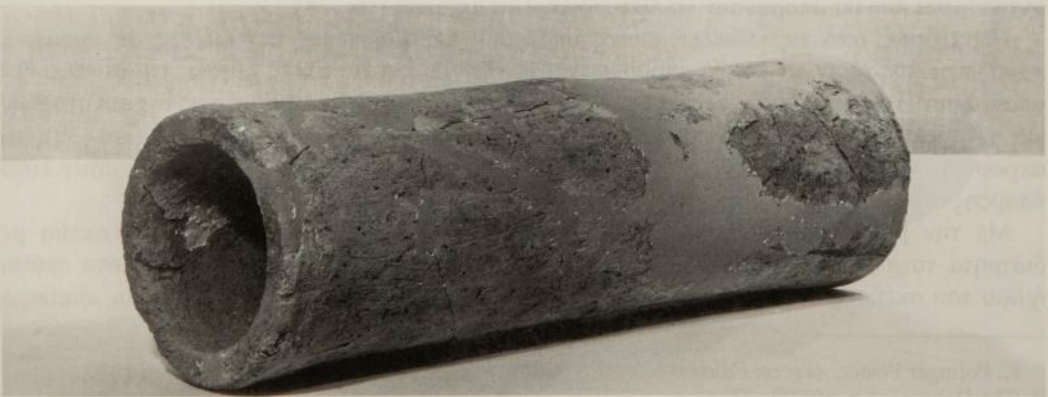
Σχετικά μεγάλες **οπτόπλακες** (εικ. 19) ίσως εχρησίμευαν για την επίστρωση δαπέδων. **Υδρορρόες** για την απορροή των υδάτων από τις στέγες των σπιτιών (εικ. 20) και κυλινδρικοί υδραυλικοί **σωλήνες** (εικ. 21) στεγανοποιούνταν με ασβέστη στις ενώσεις τους. Εντοιχισμένοι τέτοιοι σωλήνες αποτελούσαν το σύστημα αποχέτευσης των σπιτιών, καθώς τεκμηριώνουν τα σχετικά ευρήματα στα κτήρια Γ, Δ (δωμάτιο 5) και Δυτική Οικία (δωμάτιο 4^Α). Ένα μεγάλο κυλινδρικό πιθοειδές σκεύος με υπερυψωμένο ηθμωτό πυθμένα και ελεγχόμενο θύρωμα στη

Εικ. 19. Υστεροκυκλαδική Ι οπτόπλινθος

Εικ. 20. Υστεροκυκλαδική Ι πήλινη υδρορρόη

Εικ. 21. Υστεροκυκλαδικός Ι πήλινος σωλήνας

βάση του έχει ερμηνευθεί ως **κυψέλη** (εικ. 22), ενώ σημαντικός αριθμός διάτρητων μικρών σκευών έχουν προταθεί ως **μελισσοκομικά καπνιστήρια** (εικ. 23). Μια άλλη κατηγορία κεραμικών ηθμωτών σκευών έχουν προταθεί ως σκεύη ειδικά για την ξήρανση αρωματικών βοτάνων με ελεγχόμενο φωτισμό και αερισμό (εικ. 24).

Η λειτουργία εργαστηρίων φαγεντιανής στο Αιγαίο από τα τέλη περίπου της Μέσης Εποχής του Χαλκού και εξής έχει υποστηριχθεί με αρκετά ισχυρή επιχειρηματολογία¹¹. Αν και δεν είμαστε σε θέση να υποστηρίξουμε την εγχώρια παραγωγή φαγεντιανής στο Ακρωτήριο, η μεγάλη εξοικείωση με την πυροτεχνολογία και η σχετικά συχνή παρουσία ευρημάτων από φαγεντιανή, δεν επιτρέπουν τον εκ των προτέρων αποκλεισμό της, έστω ως πιθανότητας (εικ. 25).

B2. Μεταλλουργία

Τα μέταλλα που χρησιμοποιήθηκαν στο Ακρωτήριο της Εποχής του Χαλκού είναι ο χαλκός, ο μολύβδος, ο άργυρος και σπανιότατα ο χρυσός. Προϊόντα, μεταλλουργίας που απαντούν στη Θήρα είναι διάφορα μπρούντζινα σκεύη (ταψιά, χύτερες, πρόχοι, υδρίες, στάμνοι, τηγάνια, φιάλες, πύραυλα κλπ.), ξυλουργικά εργαλεία επίσης μπρούντζινα (κοπίες, πριόνια, καρφιά, σύρματα), αλιευτικά εργαλεία (μπρούντζινα άγκιστρα και μολύβδινα βαρύδια διχτών), μολύβδινα σταθμά ζυγαριάς, χρυσά ή αργυρά κοσμήματα, μολύβδινο σύρμα επισκευής πύλων¹². Μοναδικό εύρημα αποτελεί το χρυσό ειδώλιο αιγάγρου, του οποίου όμως η προέλευση φαίνεται να είναι μάλλον ξενική (εικ. 26).

Η παρουσία μεταλλικών αντικειμένων, όσο μεγάλη και αν είναι, δεν σημαίνει οπωσδήποτε επιτόπια άσκηση της μεταλλουργίας, αφού, όπως και στην περίπτωση της κεραμουργίας, στο ανασκαπτόμενο τμήμα του οικισμού δεν έχει – και δεν αναμένεται να – εντοπιστεί μεταλλουργικό εργαστήριο. Υπάρχουν, ωστόσο, άλλες μαρτυρίες, άμεσες ή έμμεσες, που τεκμηριώνουν και αυτή τη δραστηριότητα. Κατάλοιπα εκκαμίνεσης, σκωρίες, δεν μπορεί να έχουν εισαχθεί από αλλού δεδομένου ότι είναι άχρηστα πλέον υλικά. Πέρα όμως από αυτά, υπάρχουν αντικείμενα που η παρουσία τους στο Ακρωτήριο επιβεβαιώνει την επιτόπια άσκηση της μεταλλουργίας. Μεγάλες σφύρες από εγχώριο βασάλτη, βάρους που ενίοτε φτάνει τα 15 χιλιόγραμμα (εικ. 27)¹³, θα πρέπει να σχετίζονται με μεταλλευτικές δραστηριότητες. Με έντονα τα ίχνη χρήσης, θα μπορούσαν να σχετίζονται με τον θρυμματισμό μεταλλεύματος για να διευκολυνθεί η τήξη του. Παρόμοια λίθινα σφυριά έχουν βρεθεί και στον Πρωτοκυκλαδικό οικισμό του Καστριού στη Σύρο, όπου επίσης είναι βεβαιωμένη η μεταλλουργία. Αν και υπάρχουν ενδείξεις για επιτόπια παραγωγή μολύβδου στη Θήρα, φαίνεται πως εισάγονταν και άλλα μεταλλεύματα, η περαιτέρω κατεργασία των οποίων γινόταν επί τόπου. Επίσης από ντόπιο βασάλτη είναι και μερικά ιδιαίτερος βαριά αντικείμενα που θα μπορούσαν να λειτουργούν ως άκμονες (εικ. 28).

Πέρα όμως από τις ενδείξεις αυτές υπάρχουν και μαρτυρίες πιο άμεσες. Η πυράγρα, παραδείγματος χάριν, αν και θα μπορούσε να χρησιμεύει και για άλλες χρήσεις της φωτιάς, δεν απαντά συχνά ως οικιακό εργαλείο (εικ. 29). Αλλωστε και οι μεγάλες διαστάσεις της συνηγορούν για χρήση σε έντονη φωτιά. Υπάρχουν όμως και ευρήματα όπως ο χυτήρας (εικ. 30), τα ακροφύσια (εικ. 31) και οι μήρες (εικ. 32) για τη χύτευση εργαλείων, που δεν θα είχαν λόγο ύπαρξης στο Ακρωτήριο, αν δεν ασκείτο η μεταλλουργία επί τόπου.

Με την μεταλλοτεχνία, τέλος, θα μπορούσαν να σχετίζονται μικρά πήλινα σκεύη με διάτρητα τοιχώματα (εικ. 33). Το σύστημα οπών που διαθέτουν, περιοριζόμενο στο επάνω ήμισυ του σκεύους είναι ικανό να διοχετεύει αρκετό οξυγόνο, ώστε να ενισχύεται ιδιαίτερα

¹¹ K. Polinger Foster, *Aegean Faience of the Bronze Age*, Yale University Press. New haven 1979.

¹² Chr. Doulas, ό.π. πίν. 73–77.

¹³ Ό.π. πίν. 68.

Εικ. 22. Υστεροκυκλαδική Ι 'κυψέλη'

Εικ. 23. Υστεροκυκλαδικό Ι θυματήρι/καπνιστήρι

Εικ. 24. Υστεροκυκλαδικό Ι ηθμοτό αγγείο (ξηραντήρας βοτάνων;)

100
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Εικ. 25. Κόσμημα ρόδακος από φαγεντιανή

Εικ. 26. Χρυσό ειδώλιο αιγάγρου

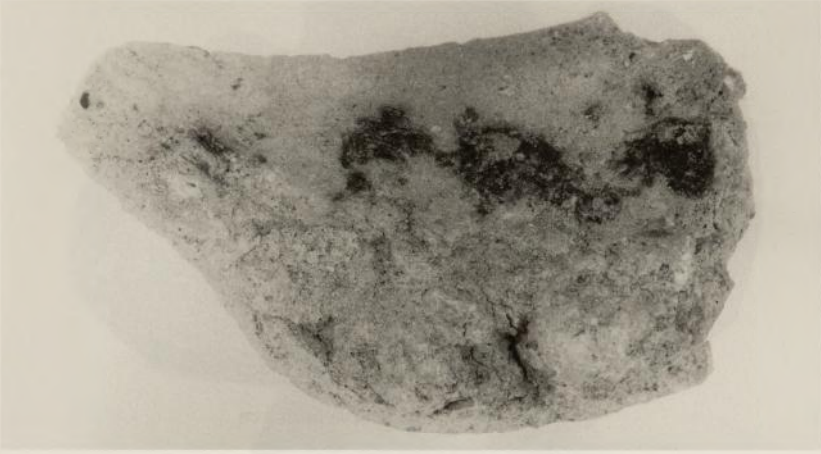
Εικ. 27. Λίθινη σφύρα από βασάλτη

Εικ. 28. Λίθινος άκμων

Εικ. 29. Μπρούντζινη πυράγρα

Εικ. 30. Πήλινος χυτήρας

Εικ. 31. Ζεύγος πήλινων ακροφυσίων

Εικ. 32. Λίθινη μήτρα για χύτευση μεταλλικού εργαλείου

Εικ. 33. Πήλινο διάτρητο σκεύος (μεταλλοτεχνικό καμινέττο;)

η φλόγα εξερχόμενη από τό στόμιο. Στην περίπτωση αυτή το σκεύος αυτό θα μπορούσε να χρησιμεύει ως φλόγιστρο (καμινέττο) για την επεξεργασία λεπτότεχνων μεταλλικών αντικειμένων.

B3. Ασβεστοποιία

Η χρήση ασβέστη στο Ακρωτήρι είναι γνωστή τόσο ως συνεκτικού υλικού στους αρμούς πελεκητών λίθων (π.χ. Ξεστή 4), όσο και ως μονωτικού υλικού στις συνδέσεις των υδρορροών και των υδραυλικών πηλοσωλήνων. Ευρύτατη είναι επίσης η χρήση του στα επιχρίσματα εσωτερικών τοίχων, τα οποία συχνά αποτελούν και το υπόβαθρο για την τοιχογράφηση των δωματίων. Τελευταία βρέθηκε ο εξοπλισμός οινοποιητικού εργαστηρίου, στην σκευή του οποίου περιλαμβάνεται και ένα καλάθι γεμάτο με ασβέστη¹⁴. Σύμφωνα με εθνογραφικές ενδείξεις, ο ασβέστης ακόμη και σήμερα αποτελεί μέσον καθαρισμού του μούστου για την παραγωγή κρασιού.

Η τόσο ευρεία και σε μεγάλες ποσότητες χρήση του ασβέστη στο Ακρωτήρι ενισχύει την υπόθεση επιτόπιας παραγωγής του, έστω και άν, και στην περίπτωση αυτή, δεν έχουν εντοπιστεί ασβεστοκάμινα στη Θήρα της Εποχής του Χαλκού.

B4. Ξυλουργική

Σύμφωνα με τις ανασκαφικές μαρτυρίες, η χρήση ξυλείας στο Ακρωτήρι ήταν ευρύτατη τόσο στην αρχιτεκτονική όσο και στην κατασκευή επίπλων. Δεν αποκλείεται δε να ήταν ανεπτυγμένη και η ναυπηγική. Τα μπρούντζινα ξυλουργικά εργαλεία που βρίσκονται στις ανασκαφικές συνάψεις τεκμηριώνουν παρεμφερείς δραστηριότητες. Άλλα εργαλεία, όπως ο υφαντικός ιστός (αργαλειός), το άροτρο, ο ζυγός, ή το λιχνιστικό φτυάρι κτλ., προφανώς χρησιμοποιούνταν και μάλλον παράγονταν στην Θήρα, έστων κι αν δεν έχουν αφήσει ίχνη. Για πολλές από τις

¹⁴ Χρ. Ντούμας, ΠΑΕ 1999, 171.

παραπάνω χρήσεις της ξυλουργικής θα απαιτείτο σκλήρυνση ή κάμψη των ξύλων, ώστε να αποκτήσουν το εκάστοτε επιθυμητό σχήμα. Συχνά, ακόμη και σήμερα, η κάμψη αυτή επιτυγχάνεται με τη βοήθεια της φωτιάς¹⁵.

B5. Κατεργασία υφασμάτων

Η άσκηση της υφαντουργίας έχει τεκμηριωθεί άμεσα κυρίως από τις μεγάλες ποσότητες αγνύθων αργαλειού. Ωστόσο, η πολυχρωμία, που χαρακτηρίζει τις ενδυμασίες των γυναικών κυρίως που εικονίζονται στις τοιχογραφίες, έμμεσα μαρτυρεί διαδικασίες βαφής των παραγομένων ινών ή υφασμάτων. Η δευτερογενής χρήση θρυμμάτων πορφύρας για την ενίσχυση των χωμάτινων δαπέδων στα σπίτια ίσως υποδηλώνει μια παρεμφερή δραστηριότητα. Η λειτουργία εργαστηρίων βαφής υφασμάτων, γνωστή από άλλες θέσεις της Εποχής του Χαλκού στο Αιγαίο, δεν μπορεί να αποκλειστεί από το Ακρωτήριο, μόνο που και στην περίπτωση αυτή τα σχετικά εργαστήρια θα πρέπει να βρίσκονταν εκτός, ή τουλάχιστον στις παρυφές, του οικισμού.

B6. Μελισσοκομία

Αναφερθήκαμε ήδη στα πήλινα σκεύη που μπορεί να είχαν σχέση με την μελισσοκομία. Άμεση χρήση φωτιάς για την δραστηριότητα αυτή υποδηλώνουν τα καπνιστήρια που ακόμη και σήμερα χρησιμεύουν για την εξουδετέρωση της επιθετικότητας των μελισσών. Αν και περιορισμένες ως τώρα, χρωματογραφικές αναλύσεις πύθων από το Ακρωτήριο έχουν δείξει την εσωτερική επάλειψή τους με κερί για στεγανοποίηση. Ασφαλώς μια τέτοια διαδικασία δεν θα μπορούσε να γίνει χωρίς τη χρήση φωτιάς.

Γ. Ιδεολογία

Ως γνωστόν, ο τομέας που δύσκολα προσεγγίζεται μέσα από τα υλικά κατάλοιπα μιας κοινωνίας είναι η ιδεολογία της. Όσο όμως κι αν είναι δύσκολο να ανιχνευτεί η ιδεολογία αυτή καθ' εαυτήν, ορισμένες πράξεις που μπορεί να σχετίζονται με ιδεολογικές τελετουργίες είναι δυνατό να προσεγγισθούν μέσα από ειδικά σκεύη ή εικονογραφικές μαρτυρίες. Τα μικρά φορητά σκεύη, όπως τα μόνωτα πήλινα ή μεταλλικά πύρανα, τα επιτραπέζια ή τα αναρτώμενα σκεύη με σαφή τα ίχνη φωτιάς συχνά έχουν ερμηνευθεί ως θυμιατήρια και μπορεί να σχετίζονται με λειτουργίες πρακτικές, π.χ. απολύμανση ή αρωματισμό του χώρου. Δεν αποκλείεται όμως να αποτελούν και την σκευή για την τέλεση τελετουργικών πράξεων, το περιεχόμενο και ο χαρακτήρας των οποίων μας διαφεύγουν. Αυτή την αμφίσημη ερμηνεία μας δίνει η νεαρή κόρη που κάποτε κοσμούσε την παραστάδα της θύρας ανάμεσα στο μεγάλο δωμάτιο 5 του ορόφου της Δυτικής Οικίας με τον χώρο 4, στον οποίο περιλαμβανόταν και το αποχωρητήριο του σπιτιού¹⁶. Ενδέχεται δηλαδή η παιδίσκη αυτή, μπουμένη στα της λειτουργίας του σπιτιού, να εικονίζεται σε μία σκηνή αρωματισμού του αέρα των εν λόγω χώρων, επιτελώντας ταυτόχρονα και πράξη τελετουργική προστασίας των ενοίκων από τους κινδύνους κάποιας μόλυνσης.

Ασφαλώς, με όσα ειπώθηκαν παραπάνω, δεν εξαντλείται το θέμα των ποικίλων χρήσεων της φωτιάς στον οικισμό του Ακρωτηρίου. Η νύξη που έγινε στις διάφορες δυνατές και πιθανές εφαρμογές της, αποβλέπει στο να μας προϊδεάσει πώς ο άνθρωπος κατόρθωσε να δαμάσει ένα καταστρεπτικό στοιχείο της φύσης και να το μετατρέψει σε αγαθό κοινωνικό.

¹⁵ H. Hodges, *Artifacts*. John Baker. London 1964, 114.

¹⁶ Χρ. Ντούμας, *Οι Τοιχογραφίες της Θήρας*. Ίδρυμα Θήρας Π.Μ. Νομικός, Αθήνα 1992, 56–57.

Το Ακρωτήρι καταστράφηκε περίπου χίλια χρόνια πριν από την εμφάνιση των ιώνων φιλοσόφων. Ωστόσο, οι πολλαπλές δυνατότητες που έδινε στους ανθρώπους η φωτιά εξακολουθούσαν να προκαλούν το δέος και το θαυμασμό, σε σημείο μάλιστα που η ίδια η φωτιά να θεωρείται ως το κατ' εξοχήν στοιχείο της δημιουργίας. Δέος και θαυμασμός δεν έπαψαν να συνέχουν τον κόσμο επτά περίπου αιώνες μετά τους ιώνες φιλοσόφους, όταν ο Πλίνιος ο Πρεσβύτερος έγραφε, τον πρώτον αιώνα μ.Χ., στο 36^ο βιβλίο της Φυσικής Ιστορίας του (κεφ. 38–39):

«... δεν μπορούμε να μη θαυμάζουμε, ότι δεν υπάρχει σχεδόν τίποτε που να μην τελειοποιείται με την βοήθεια της φωτιάς. Η φωτιά παραλαμβάνει τη μια ή την άλλη άμμο και τήκοντάς την την μετατρέπει άλλοτε σε γυαλί, άλλοτε σε άργυρο, άλλοτε σε κιννάβαρι, άλλοτε σε διάφορα είδη μολύβδου, άλλοτε σε χρώματα, άλλοτε σε φάρμακα. Με τη φωτιά οι πέτρες μετατρέπονται σε χαλκό, με τη φωτιά γεννιέται και δαμάζεται ο σίδηρος, με τη φωτιά τελειοποιείται ο χρυσός, με τη φωτιά ασβεστοποιείται η πέτρα που συνέχει τους δόμους στα σπίτια. Άλλες ύλες συμφέρει να τις κάψει κανείς περισσότερες φορές: από αυτή την ίδια ύλη γίνεται άλλο πράγμα με την πρώτη καύση, κάτι άλλο με τη δεύτερη, κάτι άλλο με την τρίτη. Ακόμη και αυτός ο άνθρακας αρχίζει να αποκτά δυνάμεις αφού σβυστεί: και, όταν νομίζεται ότι έχει ήδη αναλωθεί, τότε είναι που μεγαλώνουν οι αρετές του. Απέραντο, ανεξέλεγκτο στοιχείο της φύσης, η φωτιά γεννάει αμφιβολία, αν καταστρέφει μάλλον ή δημιουργεί».

Die Technologie des Feuers und deren Anwendungen bei Akrotiri auf Thera

Prof. Dr. Christos Doumas

Zusammenfassung

Die Anerkennung des Feuers als primäres Schöpfungselement durch die Ionischen Vorsokratiker spiegelt die konzentrierte Erfahrung des Menschen mit seinen mannigfaltigen Anwendungsformen wider. Dank bewundernswerter Errungenschaften in diesem Bereich vermochte der Mensch mit seinem Werk es den Göttern nachzutun.

Daher auch das Urteil gegen Prometheus, der es gewagt hatte, der Menschheit eine Wohltat zu erweisen mit dem Gut, das nur den Göttern zu genießen beschieden war.

Zweck dieses Referats ist es, Fundmaterial über die mannigfaltigen Anwendungen des Feuers zu präsentieren, die sowohl zur Deckung der alltäglichen Bedürfnisse dienten, als auch um den vielfältigen wirtschaftlichen Aktivitäten in der Akrotiri-Stadt nachkommen zu können.

Diskussion

Pandermalis: Ich glaube, Sie stimmen mir alle zu, dass wir viel gewonnen haben; es ist eine Reihe von neuen Kenntnissen, die für uns Archäologen gleichsam eine Offenbarung darstellen, dass Sachen, die wir aus der klassischen Zeit kennen, bereits in der prähistorischen Zeit in der Ägäis auf Akrotiri vorhanden waren. Die Zeit ist knapp, wir haben Zeit nur für 3 Fragen.

Σύντομη μετάφραση: Όλοι θα συμφωνήσετε ότι αποτελεί για τους αρχαιολόγους αποκάλυψη, ότι πολλά πράγματα της κλασικής εποχής υπήρξαν ήδη κατά την προϊστορική εποχή στο Αιγαίο, στο Ακρωτήρι. Ερωτήσεις.

Katsouris: Πώς άναβαν φωτιά στο Ακρωτήρι; Πώς διατηρούσαν τη φωτιά; Με ένα είδος καντηλιού, όπως κάνουμε εμείς; Τι ρόλο έπαιζε το μαγκάλι, η τσιμιά και το κούμελο σε μια πενταμελή αγροτική οικογένεια;

Kurze Übersetzung: Wie zündete man in Akrotiri Feuer an? Etwa mit einer Art Öllampe? Welche Rolle spielte das Kohlenbecken, „Tsimia“ bzw. „Koumelo“ für eine 5-köpfige Familie?

Doulmas: Δεν γνωρίζουμε πώς άναβαν τη φωτιά, ξέρουμε όμως ότι διέθεταν πυριτόλιθο, επομένως με ένα τσακμάκι και λίγη ίσκα ή λίγο λινάρι, δεν ξέρω, ή ξερά φύλλα, θα μπορούσαν να την ανάβουν. Πώς την διατηρούσαν; Νομίζω, όπως και οι μητέρες μας, μέσα στη στάχτη φύλαγαν τα κάρβουνα και δεν εξατλούνταν. Ήταν πολύτιμο αγαθό, και πολλές φορές μία γειτόνισσα δανειζόταν από την άλλη ένα αναμμένο κάρβουνο. Τι ρόλο έπαιζε το μαγκάλι, δεν μπορώ να σας πω, διότι κατ' αρχήν, όπως σας είπα, δεν βρήκαμε μαγκάλια. Αν υποθέσουμε ότι μπορούσαν να έχουν μέσα στα σπίτια φορητή εστία, μπορεί να έψηναν τα σουβλάκια εκεί.

Kurze Übersetzung: Wir wissen nicht, wie Feuer angemacht wurde, aber man kannte den Feuerstein. Das Feuer wurde erhalten, wie es unsere Mütter taten, d.h. glühende Kohle unter Asche, oft lieh sich eine Frau von der anderen ein paar glühende Kohlestücke. Kohlenbecken wurden nicht gefunden. Vielleicht brachte man tragbare Feuerstellen ins Haus.

Otto: Hat man Fehlbrandkeramik bzw. verformte Keramik gefunden, die weggeschmissen wurde und die einen Hinweis in Richtung auf einen Töpferofen, eine Töpferwerkstatt, in der Nähe geben könnte?

Σύντομη μετάφραση: Βρέθηκαν κακοψημένα ή παραμορφωμένα κεραμικά που πετάχτηκαν και μαρτυρούν ίσως κάποιο εργαστήρι αγγειοπλαστικής εκεί κοντά;

Doulmas: Απόβλητα κεραμικής δεν έχουμε, γιατί δεν είμαστε κοντά στα εργαστήρια, είμαστε στην καρδιά της αριστοκρατικής συνοικίας!

Kurze Übersetzung: Keramikabwurf finden wir nicht, weil wir uns nicht in der Nähe der Werkstätten sondern im Herzen der Wohnanlagen der Oberschicht befinden.

Palyvou: Πολύ ενδιαφέρουσες οι εστίες της πρώιμης και μέσης εποχής του Χαλκού. Για την ύστερη εποχή του Χαλκού, έχω κάποιες επιφυλάξεις για τις ορθογώνιες κατασκευές, τουλάχιστον για κάποιες απ' αυτές που αναγνώρισα. Έχω την εντύπωση ότι είναι βάσεις για υποστηλώματα

– όχι κανονικούς κίονες, με λαξευτή βάση δηλαδή, αλλά απλά στηρίγματα. Το Δ1 το δείξατε ως εστία ή μόνο επειδή βρέθηκαν κάρβουνα εκεί;

Kurze Übersetzung: Die Herde der frühen und mittleren Bronzezeit sind interessant. Bezüglich der späten Bronzezeit bin ich skeptisch, was die rechteckigen Formen betrifft, ich meine, es handelt sich um Pfostengruben – keine Säulen, sondern einfache Holzpfosten. Haben Sie D1 als Herd identifiziert, oder nur deswegen, weil Kohlereste dort gefunden wurden?

Doumas: ... και ως εστία.

Kurze Übersetzung: ... auch als Feuerstelle.

Palyvou: ... δεν νομίζω, γιατί αποτελεί βάση πεσσού, που ίσως ...

Kurze Übersetzung: Glaube ich nicht, denn es ist eine Pfostengrube, die vielleicht ...

Doumas: όχι, είναι αυτή δίπλα στο παράθυρο ...

Kurze Übersetzung: Nein, die ist neben dem Fenster ...

Palyvou: Στον χώρο B1, κάτω από το δωμάτιο με τον κεντρικό κίονα, υπάρχει μια τέτοια ορθογώνια κατασκευή ...

Kurze Übersetzung: Im Raum B1, unter dem Zimmer mit der Zentralsäule, gibt es eine solche rechteckige Konstruktion ...

Doumas: ... εννοώ κυρίως μέσα στο A1, στην άκρη, στη γωνία, εννοώ του Δ1 κάτω από το παράθυρο, για να βγαίνει κι ο καπνός, και έχουν δίπλα τους πάντα αυτή τη λεκάνη. Δύο παραδείγματα.

Kurze Übersetzung: Ich meine im A1, an der Ecke des D1 unter dem Fenster, damit der Rauch herausgeht; die haben immer diese Wanne neben sich. Zwei Beispiele.

Palyvou: Να προσθέσω και μια σκέψη, για το τι μπορεί να συνέβαινε στο δώμα: Μήπως εκεί είχαν ένα είδος εστίας; Στις τοιχογραφίες της Κέας, απεικονίζονται κάποιες κατασκευές πάνω στο δώμα, που μερικοί τις θεωρούν φούρνους. Είναι ένα ενδεχόμενο.

Kurze Übersetzung: Ich darf noch hinzufügen, was in diesem Dachraum sein könnte: Hatte man dort eine Art Herd? Auf den Kea-Fresken sind solche Abbildungen, die als Herde angesehen werden.

Doumas: Δεν έχουμε βρει όμως μέσα στις επιχώσεις των ερειπίων κάποια σχετική ένδειξη.

Kurze Übersetzung: Wir haben kein entsprechendes Indiz in den Trümmern gefunden.

Pandermalis: Vielen Dank, Herr Doumas, für den sehr anregenden Vortrag und die Diskussion.

Σύντομη μετάφραση: Ευχαριστούμε, κ. Ντούμα, για την ενδιαφέρουσα ομιλία και συζήτηση.